

Språkfokus i Østre Toten kommune
Språkutvikling, språkstimulering, lese- og skriveplan
0 år-7 år

Planen skal evalueres på nytt våren 2024

Innhold

INNLEDNING	3
Helsestasjonstjenesten	3
Hørselscreening av nyfødte	4
Oppfølging helsestasjonstjenesten	4
4 uker gruppekonsultasjon	5
4 – årskonsultasjon på helsestasjonen	6
«SPRÅKTREET» SOM VERKTØY FOR Å FORSTÅ- OG SNAKKE OM BARNES SPRÅKUTVIKLING	7
LÆRINGSMILJØET SOM VIKTIG BETINGELSE FOR SPRÅKUTVIKLING	8
TEORI/BAKGRUNN FOR HELE SPRÅKFOKUSPLANEN	9
FLERSPRÅKLIGHET I ET RESSURSPERSPEKTIV	14
Biblioteket	15
Barnehagene	15
Mål for de ansatte	25
Kartleggingsverktøy i barnehagen	27
Overgang fra barnehage til skole	28
Skolene	29
Tilrettelegging for skolestarterne	29
Lek i skolen	30
Begrepslæring	31
Forberedende lese-/skriveopplæring	31
BOKSTAVINNLERING	33
Leseopplæringen	34
Skriveopplæring	35
Ressursbank	39
VEDLEGG 1	40

INNLEDNING

Dette er en felles plan for oppvekstsektoren i Østre Toten kommune og omhandler alle barn 0-7 år.

Østre Toten kommune jobber for at alle barn skal oppleve trygghet og gjenkjennelighet i erfaring, læring og opplæring i en god og allsidig språkutvikling. Planen skal sikre både god muntlig språkutvikling og seinere god lese/skriveopplæring. Planen legger opp til en god begynneropplæring og seinere systematisk kartlegging.

Med planen ønsker en å vise at oppvekstsektoren i kommunen jobber for en helhetlig tilnærming og for å sikre gode overganger fra helsestasjon til barnehage, innad i barnehagen, overgang barnehage – skole og barneskole - ungdomsskole.

Planen skal sørge for progresjon, helhet og sammenheng i hele løpet fra barnehage og ut grunnskolen. Med dette kan vi legge til rette for enda bedre forutsetninger for en ønsket positiv utvikling for alle barna i kommunen vår. Aktuelle tverrfaglige instanser er helsestasjon, barnehage, skole, PPT og biblioteket.

Målene for språkutviklingsplanen

Planen skal sikre barnas språkutvikling gjennom å

1. Legge til rette for ønsket positiv språkutvikling på alle barns arenaer og for alle barn i kommunen.
2. Skape grunnlag for gode overganger og sørge for progresjon, helhet og sammenheng i hele språkløpet fra barnets fødsel til ut grunnskolen. Dette innebærer en helhetlig tilnærming fra helsestasjon til barnehage, innad i barnehagen, overgang barnehage – skole, og barneskole – ungdomsskole i kommunen.
3. Sikre god begynneropplæring og systematisk kartlegging.
4. Styrke språk-, lese- og skrive- utvikling/læring/opplæring for barn i alderen 0-7 år.

Helsestasjonstjenesten

Helsestasjonstjenesten er en lovpålagt kommunal helsefremmende og forebyggende helsetjeneste. Tjenesten gir tilbud til innbyggere fra svangerskap, via spedbarn og småbarnstid til oppfølging gjennom skolehelsetjenesten til voksenalder.

Nasjonalfaglig retningslinje for det helsefremmende og forebyggende arbeidet i helsestasjon, skolehelsetjeneste og

helsestasjon for ungdom, formidler nasjonale helsemyndigheters forventninger til god faglig praksis og anbefalinger. Hensikten med en nasjonalfaglig retningslinje er å sikre faglig forsvarlig praksis og hindre uheldige forskjeller i oppfølgingen. I denne sammenhengen gjelder dette oppfølging i fht samspill og tilknytning, syn, hørsel og språk spesielt.

Helsestasjonstjenesten tilbyr til sammen 14 konsultasjoner i helsestasjonsprogrammet,

som starter med hjemmebesøk etter fødsel frem til skolestart.

Målet med helsestasjonsprogrammet er:

- at foreldre opplever mestring i foreldrerollen
- å bidra til godt samspill mellom foreldre og barn
- å fremme fysisk, psykisk og sosial utvikling hos sped- og småbarn
- å forebygge, avverge og avdekke vold, overgrep og omsorgssvikt
- å avdekke fysiske og psykiske utviklingsavvik tidlig
- å bidra til at barn får oppfølging og henvises videre ved behov

Kilde: [Helsestasjon 0–5 år - Helsedirektoratet](#)

Et menneskes kompliserte utvikling, starter i svangerskapet. Dette gjelder også utvikling av sansene. Grunnlaget for syn, hørsel, smak, lukt og følesansen legges i barnets utvikling i svangerskapet. Etter barnets fødsel handler den videre sanseutviklingen mye om samspillet mellom barnet, foresatte og andre nære. Gjennom dette samspillet lærer barna hva sanseopplevelsene betyr.

I uke 23 av svangerskapet er de små knoklene i øret utviklet, og man mener at fosteret fra bl.a er i stand til å høre morens hjerteslag. Utviklingen av sanser i fosterlivet er starten, den videre utviklingen skjer etter fødsel i en kontinuerlig prosess mellom sansene og hjernen. Hjernen trenger gjentatt stimulering for utvikling.

Hørsel screening av nyfødte

Alle nyfødte barn i Norge tilbys hørsel screening. Denne undersøkelsen gjennomføres av ansatte på barsel og nyfødtintensiv. Hensikten med dette er tidlig å identifisere mulig hørseltap hos nyfødte, som krever ytterligere undersøkelse. Hørselen på begge ører undersøkes når barnet sover eller hviler, uten støy i rommet. Dersom undersøkelsen ikke gir godkjent resultat på begge ører, skal barnet henvises til hørsentral for videre utredning.

Årsaken til hørsel screeningen er kunnskap om viktigheten av tidlig å identifisere hørsel utfordringer, slik at evt kompensierende tiltak kan settes i verk, for å redusere risiko for forsinket kunnskaps-, tale- og språkutvikling

«Auditiv stimulering i løpet av de 6 første levemåneder er kritisk for utvikling av tale og språk»

(kilde: [Screening av hørsel hos nyfødte - Helsedirektoratet](#))

Oppfølging helsestasjonstjenesten

Samspill og tilknytning er et hovedtema i oppfølgingen av familier på helsestasjonen.

«Samspill betegner kommunikasjonen mellom barnet og foreldrene. Gjennom et inntonet samspill fremmes trygg tilknytning som innebærer at barnet opplever seg forstått og hjelpes til å bli i stand til å regulere sine emosjoner. Samspillet mellom foreldre og barn er av avgjørende betydning for barnets fysiske, psykiske, intellektuelle og psykososiale utvikling» [Helsestasjon 0–5 år - Helsedirektoratet](#)

Det fremheves at grunnlaget for språkutvikling dannes i barnets første levemåneder. De hverdagslige situasjonene med mulighet for ansikt – ansikt – kontakt, er viktig for samspill og kommunikasjon. Turtaking, lese og forstå barnets signaler og språk, bli kjent med barnet sitt og være i samhandling med nære omsorgspersoner, er svært viktig.

For å bli kjent og forstå barnets signaler må foresatte være tilgjengelige for barnet; tilgjengelige for blick – kontakt, smile og gi oppmerksomhet, og være var for når barnet har fått nok og for eksempel snur seg bort. Etter hvert som barnet blir eldre; følge med på hvor barnet ser og gir oppmerksomhet; en mulighet til å sette ord på det barnet har fokus på.

Foresatte oppfordres til å bruke språket, snakke med barnet og for eksempel benevne det som skjer i stell - situasjoner og annen samhandling. Å høre språket, ord for gjenstander og aktivitet bidrar til grunnlaget for et stort ordforråd.

4 uker gruppekonsultasjon

Helsestasjonen tilbyr gruppekonsultasjon når barnet er 4 uker. På gruppekonsultasjonen presenteres «foreldrehverdag», en nettressurs fra BUFDIR med faglig baserte råd til foresatte utfra barnets alder. Kilde:

[Foreldrehverdag | Bufdir](#)

Hovedfokus i gruppa på barnets utvikling; 1 – 2 uker og ca 6 uker. Informasjonen her danner utgangspunkt for samtale og refleksjon i gruppa ifht barnets utvikling og behov, samspillet mellom barn og foresatte.

I tillegg vises filmen «Spedbarnets språk» utgitt av BUFDIR, med pause og refleksjon underveis ifht barnets ulike former for kommunikasjon [Spedbarnets språk - Forstår du hva barnet prøver å fortelle deg? - YouTube](#)

Hørsel, syn og språk skal følges nøye av helsestasjonen frem til skolestart, der hørsel og talespråk må sees i sammenheng. Nasjonal faglig retningslinje er tydelig på hva som skal følges opp ved hvilken alder.

Hørsel vurderes / er tema på alle konsultasjoner frem til skolestart, supplert med fokus på barnets egen formidling av lyder og etter hvert ord. Samtale med foresatte om deres vurdering av barnets hørsel, er den viktigste kilden til informasjon om hørselen de første 2 årene.

I samtalene med foresatte er det fokus på aldersadekvat utvikling i fht hørsel, språk og motorisk utvikling. I fht språkutvikling, legges det mest vekt på barns språkforståelse. Det er stor variasjon i når barn selv uttaler forståelige ord. Helsestasjonen følger opp med utgangspunkt i kjennskap til det enkelte barn og familie, og har samtidig følgende tabell i sin retningslinje;

	Språkforståelse	Språkproduksjon
1	- Barnet reagerer rytmisk på tale - Aktiv med i samspillet; ser lytter og «snakker»	- Fysiologisk gråt - babbling
2	- Mental represenatsjon av objekt eller handling - Situasjonsavhengig forståelse - Forstår enkelte ord og gir respons på eget navn	- Babbling med gjentatte konsonant – vokal serier; ba - Kommunikativ intensjon, peking - Lydproduksjon med intonasjon - Det første «ord»
3	- Peker på kroppsdeler på oppfordring - Interesse for bøker - Forstår enkle oppfordringer sammen med kroppsspråk	- Situasjonsavhengige ett – ordsytringer - Mestrer flere språklyder - Begynner å imitere enkle ord
4	- Rask tilegnelse av nye ord - Følger enkle oppfordringer knyttet til situasjonen (kan jeg få bilen) - Lytter til lesing og peker på bilder - Forstår enkle verb	- To-ordsytringer - Kommunikativt språk - Spør etter navn på gjenstander 2 åringer kan bruke aktivt 20-50 ord
5	- Interesse for rim og regler - Liker å bli lest for	- Deltar i sanglek, rim og regler - Bruker spørreordet «hva» - Bruker personlige pronomener og enkelte preposisjoner som «i» og «på» 3 åringer kan bruke aktivt ca 1000 ord
6	- Forstår spørsmål knyttet til daglige erfaringer - Forstår enkle sammenhenger (hva gjør du når du er sulten?) - Forstår grunnleggende farge-, form-, størrelsesord og meningsmotsetninger - Forstår nektende setninger	- Situasjonsuavhengig språk - Kan være i dialog over tid - Leker og tøyser med språket - Uttrykker ideer, ønsker og følelser - Har ordbøyninger - Språket har betydning i leken 4 åringer kan bruke aktivt ca 2000 ord
7	- Følger kompliserte oppfordringer - Forstår gradbøying av en del adjektiv - Kan klassifisere begreper (mat, dyr) - Kan forklare ord (hva er en bil, sove)	- Mestrer motsetninger (stor – liten) - Har enkle tidsbegreper - Kan fortelle om egne erfaringer i nåtid og fortid på forståelig måte - Kan rime på egenhånd 5 åringer kan aktivt bruke ca 4000 ord

Kilde; [Hørsel, syn og språk - Helsedirektoratet](#)

4 – års konsultasjon på helsestasjonen

4 års konsultasjon er omfattende. I tillegg samtale med barn og foresatte, veiing og måling, gjennomføres både syn – og hørselsundersøkelse, i tillegg til språkkartlegging.

Hørsel - screeningen gjennomføres på 4 frekvenser på ett og ett øre. Resultatet av undersøkelsen kan medføre ny undersøkelse på helsestasjonen etter noen uker, noen

ganger henvisning til spesialisthelsetjenesten ved behov for grundigere undersøkelse.

Språk kartlegges grundig, og det benyttes en standardisert kartlegging; «Språk – 4». Hensikten med kartleggingen er å få et helhetlig bilde av språkutviklingen til barnet, og den er utarbeidet til bruk.

Kartleggingen tar utgangspunkt i en bilde – folder med illustrasjoner fra barns liv. Illustrasjonene er detaljerte og har til hensikt å danne utgangspunkt for dialog mellom 4 åringer og helsesykepleier. Kartleggingen skal gjennomføres på så lik måte som mulig. Kilde:

[Om materialet | Barnespråk \(xn--barnesprk2og4-wfb.no\)](#),

Denne dialogen er en systematisk språkobservasjon der barnet får språkoppgaver med utgangspunkt i illustrasjonene. Språkobservasjonen gir grunnlag for vurdering av barnets

korttidshukommelse og setningsrepetisjon. I tillegg blir barnets samspill og oppmerksomhet vurdert.» Kilde: [Hørsel, syn og språk - Helsedirektoratet](#)

Når barnet er flerspråklig gjøres det en vurdering av språkkompetansen på morsmålet og norsk, når gjennomføring av kartleggingen vurderes. Samtale med foresatte med tanke på hvordan barnet behersker morsmålet, hvilket hjemme språk som benyttes er viktig.

«SPRÅKTREET» SOM VERKTØY FOR Å FORSTÅ- OG SNAKKE OM BARNES SPRÅKUTVIKLING

Metaforen «Språktreet» brukes ofte for å illustrere språkutviklingen. Hos et tre vil røtter, stamme, grener, kvister og blader henge nøye sammen, påvirke hverandre og utgjøre en helhet. Dersom en «oversetter» treets deler til delkomponenter i språk, vil «Språktreet» se ut som under. For eksempel er barns språk avhengig av noen grunnleggende forutsetninger, her beskrevet som treets røtter. Språktreet kan brukes for å tenke sammenhenger i både god språkutvikling og eventuelle svikt i språkutviklingen.

Språktreet viser på en god måte hvordan forutsetninger, forståelse og muntlig språkutvikling ligger som forutsetning for seinere utvikling av språklig bevissthet og dermed for lese/skriveferdigheter. Språktreet blir dermed en god illustrasjon på hvorfor arbeide med muntlig språk er viktig både

språkutvikling. Samme kartleggingsmateriale benyttes til alle 4 åringene, der sentrale

kjennetegn ved barns språkutvikling settes i en sammenheng. Kartleggingen «...omhandler språkforståelse, setningsstruktur, ordforklaring, billedforståelse, artikulasjon, preposisjoner, adjektiv, følelser, årsak-virkning, rekketelling, tallbegrep, farger,

forut for- og samtidig med innlæring av skriftspråklige ferdigheter. God beherskelse av muntlig språk er en forutsetning for alle de tre komponentene i "regnestykket"

Lesing = forståelse X avkoding X motivasjon.

Arbeidet med barns muntlige språkopplæring er nøye beskrevet seinere i planen, både i teoridelen og i delen der barnehagens arbeid presenteres.

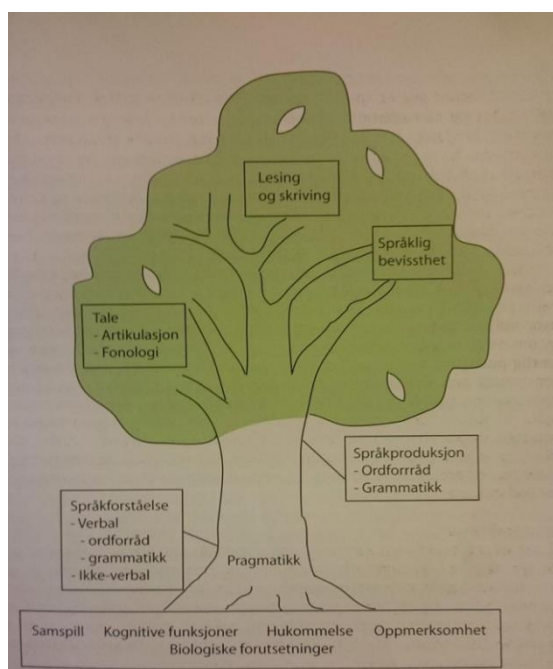
Arbeidet med overgangen til skriftspråklig opplæring er beskrevet i teoridelen og i kapittelet forberedende lese/skriveopplæring.

Arbeidet med skriftspråk/lesing/skriving beskrives i teoridelen og seinere under kapitlene som omhandler skolens arbeid med dette. Det er imidlertid viktig å påpeke følgende: *Selv om skolens arbeid i planen først og fremst er rettet mot skriftspråk/lesing/skriving, vil arbeidet med det muntlige språket aldri slutte, det er tvert imot en viktig del av språkarbeidet gjennom hele skoleløpet og gjennom hele livsløpet til et menneske.*

Denne planen forsøker å belyse dette; at skolens arbeid med språk bygger på arbeidet gjort i barnehagen og at de to institusjonene arbeider mot felles mål til beste for det enkelte barnet.

«Språktreet» vil være nyttig i egen refleksjon omkring barns språkutvikling. "Språktreet" bør være kjent for ansatte både i helsestasjonstjeneste, barnehage og skole. Dette vil gjøre det egnet som metaspråk i diskusjoner mellom ulike aktører i barns

oppvekstarenaer der språkutviklingen snakkes om- og kartlegges.

(Forenklet, fritt etter Law) hentet fra Udir.

LÆRINGSMILJØET SOM VIKTIG BETINGELSE FOR SPRÅKUTVIKLING

**Alle barn og elever
skal ha et trygt
og godt oppvekst
miljø i Østre Toten**

Barnehagene

Barnehagene skal jobbe kontinuerlig for et miljø som fremmer god psykisk helse, trivsel, lek og læring.

Alle som jobber i barnehagen, skal følge med på hvordan barna har det og jobbe forebyggende med gode miljøer i barnehagene. Det er nulltoleranse mot mobbing og krenkende atferd.

Dersom noen barn opplever å bli utsatt for krenkelser som eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering og trakassering skal alle som jobber i barnehagene gripe inn og stoppe dette. Planen bygger på Grunnloven, Lov om barnehager, rammeplan, og FNs Barnekonvensjon. Alle vurderinger skal gjøres ut fra barns beste perspektiv.

[Plan for et trygt og godt barnehagemiljø i alle barnehager i Østre Toten kommune](#)

Skolene

Alle elevene i skolen i Østre Toten skal ha et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. Elevene skal oppleve tilhørighet og inkludering. Dersom noen utsettes for krenkende ord eller handlinger som mobbing, diskriminering, vold, rasisme eller utestenging, har skolen plikt til å sette i gang tiltak for å stoppe dette. Det er nulltoleranse mot mobbing og krenkende atferd. Grunnskolen i Østre Toten har utarbeidet en plan som beskriver de tiltak

skolene legger vekt på i arbeidet for et trygt og godt skolemiljø for alle elever. Planen bygger på Opplæringsloven, Læreplanverket for Kunnskapsløftet og FNs Barnekonvensjon. Alle vurderinger skal gjøres ut fra barns beste perspektiv.

[Plan for et trygt og godt skolemiljø i Østre Toten kommune](#)

Både barnehage og skole samarbeider med mobbeombudet for å øke kompetanse og veiledning. Link til dette er:

[Mobbeombudet Innlandet Fylkeskommune](#)

TEORI/BAKGRUNN FOR HELE SPRÅKFOKUSPLANEN

For å kunne etablere kommunikasjon og samspill med andre, er det helt nødvendig å kunne bruke språk. Barn har både behov for å forstå og å kunne uttrykke seg for å bli forstått. Dette motiverer til å utforske, leke og lære. God språkutvikling er et viktig fundament for sosial deltakelse, tilegnelse av kunnskap og gjennomføring av utdanning. Forskning har vist at et rikt ordforråd er av stor betydning, og det er en tydelig sammenheng mellom ordforråd i barnehagealder og leseferdigheter på slutten av ungdomstrinnet.

Lekens plass i opplæringa, både i barnehage og skole

Ole Fredrik Lillemyr deler leken inn i tre dimensjoner; «leken egenverdi», «læring gjennom lek» og «leken inspirasjon». De tre dimensjonene har klar relasjon til motivasjon. Motivasjon er igjen en forutsetning for læring.

Lekens egenverdi: Leken, spesielt den frie leken, har i seg selv en verdi. Den oppleves i samspill med andre, utvikler kommunikasjon og bygger relasjoner. Dette knyttes opp mot sosiokulturelle, antropologiske og filosofiske teorier. Ferdighetene som erfares i frilek med barn er viktige for å kunne utvikle seg til en god samfunnsborger, samtidig som det er

viktige ferdigheter for å kunne tilnærme seg faglig kunnskap.

Læring igjennom lek er en annen dimensjon av leken, med fokus på både språklig læring og sosial læring. Barn bruker eget språk i leken og erfarer andre som bruker sitt språk. Det bidrar til at språket blir utviklet igjennom leken og samhandlingen med andre. Dette kan belyses i den sosiokulturelle teorien og i den kognitive læringsteorien. Kreativiteten, kommunikasjonen og spontaniteten gir læring i bred forstand.

Lekens inspirasjon: Lek kan gi motivasjon og inspirasjon til læring. Lek kan gi barn selvtillit og gode opplevelser. Dette kan derfor inspirere barna til å utvikle leken og gi mestringsfølelse. I et filosofisk teoretisk syn er det viktig at barn tidlig opplever mestring for å kunne motiveres til videre læring. Det er naturlig for barn å lære igjennom lek og oppleve mestringen på denne måten. Dette bidrar til å forstå at leken har en sentral rolle for å kunne lære og at den inspirer til videre læring.

Språkutvikling

Barn utforsker og bearbeider språket i sin egen takt. De er avhengige av å delta i sosialt og språklig samspill med andre for å utvikle språket sitt. De imiterer til en viss grad, men «finner opp» sitt eget språk som de justerer etter hvert som de oppdager reglene i språket som brukes rundt dem. Barna trenger gode språklige forbilder og samspillspartnere.

En sammenfatning av hvordan språk læres kan gjengis på denne måten:

1. «Innlæringen av det talte språket skjer i samspill med andre mennesker, der språk og handling sammen har en funksjon.
2. Innlæringen skjer i konkrete situasjoner som er forståelige for barnet, der ordet får sin betydning direkte ut av sammenhengen.
3. Barnet lærer gjennom sjøl å få anledning til å bruke språk.

4. Barnet oppdager sjøl språkets indre struktur.»

(Søderberg i Høigård: Barns språkutvikling s. 80)

Disse fire punktene beskriver hvordan barn i utgangspunktet tilegner seg det muntlige språket. En god utvikling av det muntlige språket har som tidligere nevnt stor betydning for seinere lese/skriveutvikling.

Språkforståelse

Arbeid med språk bør ha et bredt fokus. Det betyr systematisk arbeid med både innholdet i språket, formen i språket og bruken av språket. Dette kan beskrives slik:

Innholdet i språket beskrives som kunnskap om ord og begreper, det vil si meningen i ordene. Det omfatter kunnskap om at ordet kan bety det samme som andre ord (synonymer), at likelydende ord kan ha ulik betydning i forskjellige sammenhenger (homonymer) og at ulike ord betyr det motsatte av hverandre (antonymer). Det innbefatter kunnskap om over- og underbegreper samt hvordan ord kan settes sammen for å få nye ord/meninger.

Bruk omhandler hvordan man bruker og tolker språk i en sosial sammenheng. Bruken vil bl.a. variere med kontekst og hvilken hensikt eller funksjon ytringen skal ha.

Form dreier seg om hvordan ord er bygget opp, dannes og bøyes, språklyder og kombinasjoner av språklyder.

[\(Bloom og Laheys språkmodell fra Hjetland 2018\).](#)

Dersom det er mistanke om at et barn strever språklig, enten med å forstå, uttrykke seg eller med begge deler, bør dette utredes og barnet må få hjelp med vanskene sine. Her kan PPT bistå.

Fra muntlig til skriftlig språk

Når vi snakker, er vi gjerne orientert mot innholdet i det vi sier. Talen kommer hos de

fleste i en jevn strøm. Da er vi ikke opptatt av at ordene som vi bruker, er satt sammen av mange forskjellige språklyder. Når vi skal lære oss å mestre lesing og skriving, er det nødvendig at vi forstår at talestrømmen kan deles i mindre deler på flere måter. Inndelingen kan være bl.a. setninger, ord og helt ned til enkeltlyder. Man må kunne se bort fra selve betydningen av ordene og rette fokus mot måten de blir sagt på, hvordan de høres ut og hvilke lyder de er dannet av, altså ordenes form. Slik kunnskap omtales gjerne som fonologisk bevissthet eller språklig bevissthet. Lek med rim er en viktig aktivitet der barna kan konsentrere seg om lydstrukturen i ord. Arbeid med lyder og stavelser i ord blir sett på som en av de viktigste aktivitetene som kan forebygge utvikling av dysleksi. Når barn utforsker skriftspråket, trenger de interesserte samspillspartnere som gir respons på det de prøver ut.

Oversettelsen fra muntlig til skriftlig språk er ikke så enkel som at hver lyd har sitt eget skrifttegn. Språklyder som kommer etter hverandre, kan påvirke hverandre. F.eks. er r-lyden i «lære» helt annerledes enn i «Lars». De forskjellige språklydene kan også representeres av et eller flere bokstavtegn. Når flere bokstaver må settes sammen for å representere en lyd, for eksempel sj-lyden, er ikke det selvsagt for alle barn. Det krever eksplisitt undervisning. I flerkulturelle barnehagegrupper eller skoleklasser kan man også bidra til å øke barnas språklige bevissthet ved å få fram ord på ulike språk som betegner det samme begrepet.

Fonologisk bevissthet er en forutsetning for å knekke lesekode. Hvis barnet ikke har denne bevisstheten på plass og påtvinges formell bokstavkunnskap, kan den videre framgangen ta lang tid, og barnet miste motet (Frost 2003). Funksjonell bokstavlæring i prosesser der elevene har bruk for bokstavtegn i egen oppdagende skriving, er en viktig del av å bygge grunnmuren for videre leseutvikling. Elevene lytter da til langsom uttale og «smaker på» ord, for så å skrive bokstavtegn som de kanskje må få hjelp til å finne. Barn som ikke har fonologisk bevissthet helt på

plass, kan likevel utvikle denne videre samtidig med at de forsøker å skrive ordene, lese det de selv har skrevet eller lese noe andre har skrevet. I barnehagealder er det få barn som er klare for en systematisk opplæring i lesing og skriving. Hvis vi blander oss for mye inn i barnas skriftspråklige aktiviteter før skolestart, kan vi stå i veien for barnas egen utforskning og dermed hindre at de får viktig erfaring med seg inn i skolen.

Barns språk kan ha mange uttrykksformer. Tegning er en måte å fortelle på for mange av dem. Ofte vil de ha hjelp til å skrive noe på tegningen sin og ber voksne om hjelp til det. Da er de godt i gang med sin skriftspråklige utvikling. Barn som har lett tilgang til billedbøker og annen litteratur og som leser mye for, har en større forutsetning for å få et godt forhold til bøker.

Lesing og avkoding av ord

Ofte kjenner små barn igjen en del ord før de egentlig kan lese. De forholder seg til ordene som andre bilder og har bitt seg merke i noen særegenheter som gjør at de kjenner dem igjen og kan skille dem fra andre ord. Det kan f.eks. gjelde deres eget navn. Slik logografisk ordgjenkjenning er et viktig skritt på veien mot å lære seg lesekunsten, men barnet har enda ikke forstått det alfabetiske prinsippet og har ikke knekket koden. Når barnet også gjør forsøk på å skrive, stimuleres kunnskapen om sammenhengen mellom bokstav og lyd ytterligere.

Når barnet «knekker koden», det vil si har forstått at språklidene representeres av bokstaver som kan trekkes sammen til ord, har det tatt et stort skritt og benytter en fonologisk strategi for avlesning eller avkoding. Ordet man har avkodet, er gjenkjennbart og man får tilgang til meningen med ordet i sitt eget indre leksikon. Veien fram mot å gjenkjenne ord raskt, automatisk og tilnærmet feilfritt, er lang. Utvikling av automatisk ordgjenkjenning, ortografisk strategi, krever at man har sett et ord mange nok ganger og i forskjellige sammenhenger. Det er gjerne en gradvis prosess der en i starten avkoder noen få ord på denne måten, og så øker repertoaret etter hvert. Når barnet ikke er avhengig av støtte i kontekst eller

bilder for å få til ordavkodingen, kan det være på vei mot full automatisering. Dette tar lang tid for mange, og for noen kanskje hele skoleløpet. Veien til automatisk ordgjenkjenning går gjennom den fonologiske bevisstheten og den fonologiske avkodingen. Det finnes ingen snarvei.

Leseflyt

Automatisering er en forutsetning for å få flyt i lesingen. Når man leser med flyt, leser man sammenhengende tekst raskt og uten feil. Man legger inn pauser på rett sted samtidig som man f.eks. får fram riktig setningsmelodi når man leser høyt. Elever som leser flytende, kan både gjenkjenne ord automatisk og forstå innholdet samtidig. Da kan de arbeide med forståelsen av teksten på et dypere nivå. Leseflyt er på en måte en bro mellom avkoding og forståelse. Avkodingen går da nærmest av seg selv, og kapasiteten i hjernen kan rettes mot innholdet i teksten samtidig som det relateres til egne erfaringer og kunnskaper.

Leseforståelse

Lenge før barn begynner på skolen, har de erfart at det finnes budskap i tekst. Høytlesing er et viktig bidrag til dette. Når de jobber med å lære seg å lese, kan de gjette seg til innholdet en periode fordi de søker etter mening. Det er greit som en start, men etter hvert skal de få tak i innholdet ut fra det som står der. En forutsetning for at leseren kan være aktiv og skape mening i tekst på bakgrunn av tidligere erfaringer og sine forventninger til innholdet, er at avkodingen er automatisert og betydningen av ordene er kjent. Det man vet om temaet i teksten fra før, hjelper leseren til å danne seg forestillinger om hva teksten handler om. Elevene trenger opplæring i å tilegne seg gode og fleksible strategier for leseforståelse. Grovt

beskrevet handler det om hva som bør gjøres før, under og etter lesingen. Her er det noen grunnleggende prinsipper i lesingen, men de fleste skolefagene har også noen særegenheter som må ivaretas av faglærerne. Elevene må være aktive i møte med tekster og vite hva de må gjøre hvis de ikke forstår. Skal elevene bli gode lesere, må de lære seg å lese på forskjellige måter som velges ut fra hensikten med lesingen. Lesing på skjerm/internett krever egne strategier og ferdigheter for å finne informasjon, forstå, vurdere og bruke den.

Lesing er en ferdighet som må utvikles, og det krever mye øving for at man skal bli god. Derfor er det viktig at elever oppdager gleden ved å lese. De må få oppleve at lesing kan gi både gode opplevelser og ny kunnskap. Både barnehage, skole og foreldre har et stort ansvar for å bidra til dette. Skal lesingen bli en ferdighet, må det settes av tid til lesing i skoletida, men elevene må også lese på andre arenaer. Skolen må legge godt til rette for den enkeltes utvikling ved å tilby noe som er interessant for den enkelte og la elever inspirere hverandre. Det må legges vekt på øving i effektiv avkoding og oppnåelse av leseflyt, og tekstene må være forståelige for den enkelte eleven.

Lesing og skriving hånd i hånd

Skriveutviklingen henger tett sammen med leseutviklingen. Mange barn skriver seg inn i lesingen. De første forsøkene på å skrive, er for mange den første tilnærmingen til skriftspråket. Barna analyserer, lager seg egne regler, prøver dem ut, vil gjerne ha respons, justerer seg og prøver igjen. Her er det viktig at den voksne viser interesse og tar imot det barnet forsøker å formidle uten å belære barnet noe det ikke er modent for.

Skriving og innkoding av ord

Når de små barna tegner/rabler, kan de etter hvert få en forestilling om at skriving er noe annet enn tegning. De kan "skriverable" litt annerledes enn de tegner. Etter hvert oppdager de trekk ved skrift som de har rundt seg. Da kan de prøve å gjenskape den, akkurat som de tidligere prøvde å etterligne trekk i talespråket rundt seg gjennom bablingen sin.

Etter hvert begynner barna å utforske bokstavene. Det er ikke tilhørende lyd som står i fokus, men ofte hvordan deres egen og andre sine bokstaver ser ut. Formen blir også utforsket. Her bør barnehagen gi muligheter for masse erfaringer med form i både to og tre dimensjoner. Bokstavene knyttes til venner og kjente personer uten at barnet opplever press om å huske verken navn eller tilhørende lyd. De store bokstavene er enklest å utforske fordi de ikke kan forveksles. De er seg selv enten de er speilvendt eller står på hodet.

Utforskningen av bokstavene fører gjerne til at barnet etter hvert begynner å skrive navnet sitt. Navnet er da et slags bilde som barnet husker og klarer å gjengi skriftlig. Dette er i seg selv et stort og grunnleggende skritt som kan kalles nøkkelen til skriftspråket. Barna kan huske og skrive noen ord på denne måten, men har ikke funnet ut av hva bokstavene i ordet heter eller hvilke lyder de representerer. Dette kalles helordsskriving eller logografisk skriving og kan sees i sammenheng med logografisk avkoding i leseutviklingen.

Når barnet lytter ut lyder i ord og skriver bokstaver for de lydene de klarer å identifisere, har det oppdaget det alfabetiske prinsippet og er i gang med fonologisk skriving. Nå står lyden til bokstavtegnet i fokus. Nå utforsker barnet systemet, støtter seg til det som det hører og finner opp skrivemåten. Det kan bety at et ord som skrives flere ganger i samme tekst, får ulik skrivemåte. Akkurat som det kan være vanskelig å forstå hva barnet sier i den tidlige verbale språkutviklingen sin, kan det være vanskelig å forstå hva barnet har skrevet i den tidlige tekstsakingen. Ord kan være representert av en eller få bokstaver. For å

forstå hva barnet har villet uttrykke skriftlig, må vi kjenne konteksten eller ha vært med på skriveprosessen. Barnet må få mange anledninger til å gjøre erfaringer og vil etter hvert skrive mer forståelig for den som ikke kjenner konteksten. Skriveretning og oppdeling av tekst i ord er også noe som etter hvert må oppdages og få mening. Det barna trenger fra voksne (og eldre søsken) i denne perioden er oppmuntringer til å utforske videre. De trenger absolutt ikke rettelser av feil stavemåter. Da kan barna lett miste motivasjonen for å skrive. De kan gjerne bli bevisstgjort om at de «barnestaver» og skal lære seg «voksenstaving» etter hvert.

«Voksenstaving» eller ortografisk staving innebærer å bruke regler som korrekt rettskriving, store forbokstaver og tegnsetting. Elevene skal etter hvert skrive ord direkte og automatisk, slik som talen for det meste kommer automatisk. Det innebærer at barnet har fått mye leseerfaring, ikke bare bruker ørene i stavingen, men har koblet på øynene. Forskjellen fra den logografiske skrivingen er at barnet nå kan analysere helheter og merke seg detaljer. For å bli god på ortografisk staving, er mye leseerfaring viktig for å danne ortografiske identiteter i hjernen. Dette tar mange år. Det skjer antagelig gjennom ubevisste analyseprosesser og dannelsen av regler som prøves ut og justeres på samme måte som barnet gjorde da det lærte seg å snakke. Utviklingen skjer etter hvert også gjennom bevisste prosesser og opplæring i stavemåter oppover i klassene der det jobbes med regler for ortografisk skriving.

Skriveflyt

Når en elev har oppnådd skriveflyt, det vil si at innkodingen nærmest går av seg selv uten å kreve for mye oppmerksomhet, kan den som skriver i stor grad rette fokuset mot budskapet. Innkodingen kan skje både gjennom håndskrift og bruk av PC/nettbrett/smarttelefon.

Håndskrift eller PC

For noen elever er bruk av PC mer motiverende enn skriving for hånd. Ideelt sett bør elevene tilegne seg god flyt i begge deler. Da kan de velge det som er mest

hensiktsmessig. Datamaskinen kan være mest nyttig når elever skal skrive lengre tekster og jobbe seg gjennom alle faser i skrivestrategiene (se neste avsnitt). Den kan også gi god støtte til elever som strever med lesing og skriving. Håndskrift er mest egnet når vi skriver for å lære. Denne skrivemåten involverer større deler av hjernens nettverk enn skriving på PC og bidrar dermed til at hjernen er mer mottakelig for læring.

Formidling av budskap

Skriving er en kompleks og ressurskrevende aktivitet som fordrer en mengde kognitive ferdigheter. Man skal ha en ide om hva man vil skrive, holde fast på den, uttrykke den språklig og gjøre den om til skrift, organisere, vurdere og koordinere. Motivasjon og opplevelse av å lykkes er vesentlig for å øve iherdig på dette over lang tid.

Noen ganger skriver vi fordi vi vil kommunisere noe til en eller flere mottakere. Andre ganger skriver vi kanskje bare for oss selv fordi vi vil lære noe eller reflektere og sette ned egne tanker. Barna må ha gode forbilder gjennom eldre barn og voksne som skriver daglig, viser at skriving er viktig og har en funksjon. For å kunne uttrykke seg skriftlig, må barna få del i opplevelser og erfaringer som de kan snakke med andre om. Da kan de lære nye ord, spørre, argumentere, fortelle og utvikle det muntlige språket sitt. Når ordene og formuleringene kommer nærmest av seg selv, er en viktig forutsetning for skriveutviklingen på plass.

Barnet må automatisere forming av bokstaver og staving av ord, slik det ble gjort rede for tidligere i dette dokumentet. Akkurat som elevene lærer strategier for å forstå tekst som skal leses, må de lære strategier for å lage en tekst som skal produseres med en bestemt hensikt. Opplæringen må gi elever muligheter

til å tilegne seg gode og fleksible måter å formidle et budskap på. Enkelt sagt handler skrivestrategier om hva som bør gjøres før skriving, mens man skriver, under revidering og ferdigstilling av teksten. I disse strategiene er det noen grunnleggende prinsipper, men de fleste skolefagene har også særegenheter som må ivaretas av faglærere.

Når lesing og skriving er vanskelig

For noen barn kan det være ekstra utfordrende å tilegne seg skriftspråket vårt. Mennesket har funnet opp skriftlig kommunikasjon relativt nylig. Den menneskelige hjernen har ikke utviklet et eget system for å tilegne seg skriftspråklige kunnskaper og ferdigheter, men må ta i bruk og kombinere et nett av allerede eksisterende systemer som i utgangspunktet er utviklet for andre funksjoner. Hos de fleste barn går dette greit. Andre kan oppleve å streve veldig og arbeide hardt over tid uten likevel å føle at de lykkes helt. Da kan det handle om dysleksi eller andre former for lese- og skrivevansker. I slike tilfeller må vanskene utredes og barnet få hjelp med vanskene sine. Her kan PPT bistå.

FLERSPRÅKLIGHET I ET RESSURSPERSPEKTIV

Mange stiller seg spørsmål om hvordan en møter flerspråklighet og flerspråklige barn på en god måte. En ressursorientering kjennetegnes ved at fokuset settes på hva barna kan og mestrer, ikke på hva de mangler. Her ser barnehage/skole på språklig og

kulturelt mangfold som normalen, og at dette alltid må gjennomsyre all opplæring for alle barn. Dermed er tiltakene rettet mot barnehagens og skolens praksis og hvordan de kan tilpasses mangfoldet, ikke mot barnet og hvordan det kan tilpasse seg barnehagens eller skolens ordninger.

I Østre Toten er et godt og inkluderende læringsmiljø et av satsningsområdene i kommunen. Barnehage og skole skal sørge for at alle barn og unge opplever at det å kunne flere språk er en ressurs i barnehagen og skolen, og i samfunnet. Våre mål er at barn og unge opplever trygghet og mestring, og får realisert sitt potensiale for utvikling og læring, uavhengig av sosial og økonomisk bakgrunn.

En følge av dette er at flerspråklighet og det flerkulturelle blir en naturlig del av barnehagens og skolens miljø, aktiviteter og innhold. Dette innebærer at vi må synliggjøre og jobbe med mangfold på ulike måter og nivåer. Det skal for det første være synlig i det fysiske miljøet at barnehagen og skolen er flerspråklig og flerkulturelt. Da må vi tenke gjennom hva vi har på veggene, hvilke bøker vi har i hyllene, hvilke leker vi har i lekekroken osv.

I et ressursperspektiv på opplæring er det viktig at:

- Barna/elevene opplever at språklig mangfold er en ressurs i barnehagen/skolen.

- Elevene opplever anerkjennelse for sin språklige identitet og kompetanse.
- Elevene får den støtte og hjelp de trenger for å lære norsk.

språklig mangfold i elevgruppa» som ligger i Compilo.

Her vises også til «Veileder for særskilt norskopplæring og opplæring i klasserom med

Biblioteket

Biblioteket er et sted som gir støtte til både barnehage, skole og hjemmet. Biblioteket skal være et sted som gir trygge omgivelser der papirbøker, e-bøker og lydbøker er tilgjengelige. Biblioteket skal i første omgang legge vekt på fritidslesing, der vurdering av barnet ikke finner sted. Vi skal jobbe for å skape positivitet rundt bøker, lesing og skriving. Ikke bare gjennom leseopplevelser, men også gjennom å utvikle fantasi, skape nysgjerrighet og språkglede. Dette gir mer tilbud i forhold til barnehage, skole og hjemme. Her kan barn og ungdom lære, få kunnskap og informasjon om både praktiske aktiviteter, kurs og aktiviteter i organiserte- eller uorganiserte former.

FOR TILBUD I BARNEHAGE OG GRUNNSKOLEN SE VEDLEGG 1.

Barnehagene

Denne delen av språkfokusplanen omhandler barnehagene spesielt. Teksten nedenfor er hentet fra "Rammeplan for barnehager" og beskriver hvordan barnehagene skal jobbe for å fremme barns utvikling av kommunikasjon og språk.

Barnehagedelen inneholder også en beskrivelse av ønsket kompetanse hos de ansatte sammen med mål og tiltak for å oppnå dette.

Til sist presenteres hvordan barnehageansatte forventes å kunne vurdere barns språkutvikling både fortløpende og som mer tidsbestemt kartlegging.

Barnehagen skal fremme kommunikasjon og språk Barnehagen skal være bevisst på at kommunikasjon og språk påvirker og påvirkes av alle sider ved barnets utvikling. Gjennom dialog og samspill skal barna støttes i å kommunisere, medvirke, lytte, forstå og skape mening. Barnehagen skal anerkjenne og verdsette barnas ulike kommunikasjonsuttrykk og språk, herunder tegnspråk. Alle barn skal få god språkstimulering gjennom barnehagehverdagen, og alle barn skal få delta i aktiviteter som fremmer kommunikasjon og en helhetlig språkutvikling. I barnehager for samiske barn i samiske distrikt skal barnehagen fremme barnas samiskspråklige kompetanse. Personalet skal • anerkjenne og respondere på barnas ulike verbale og non-verbale uttrykk og støtte deres språkutvikling • stimulere barns verbale og non-verbale kommunikasjon og legge til rette for at alle barn involveres i samspill og i samtaler • sørge for at alle barn får varierte og positive erfaringer med å bruke språk som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker og følelser • være bevisst på sine roller som språklige forbilder og være lydhøre i kommunikasjon med alle barn • følge med på barnas kommunikasjon og språk og fange opp og støtte barn som har ulike former for kommunikasjonsvansker, som er lite språklig aktive, eller som har sen språkutvikling • bidra til at språklig mangfold blir en berikelse for hele barnegruppen, støtte flerspråklige barn i å bruke sitt morsmål og samtidig aktivt fremme og utvikle barnas norsk-/samiskspråklige kompetanse. (Rammeplanen s.23-24)	Kommunikasjon, språk og tekst Gjennom arbeid med fagområdet skal barnehagen bidra til at barna får utforske og utvikle sin språkforståelse, språkkompetanse og et mangfold av kommunikasjonsformer. I barnehagen skal barna møte ulike språk, språkformer og dialekter gjennom rim, regler, sanger, litteratur og tekster fra samtid og fortid. Barnehagen skal bidra til at barn leker med språk, symboler og tekst og stimulere til språklig nysgjerrighet, bevissthet og utvikling. I barnehagen skal barna få mulighet til å erfare ulike formidlingsmåter av tekster og fortellinger, som kilde til estetiske opplevelser, kunnskap, refleksjon og møter med språk og kultur. Personalet skal invitere til utforsking av både muntlige språk og skriftspråk. Gjennom arbeid med kommunikasjon, språk og tekst skal barnehagen bidra til at barna • uttrykker sine følelser, tanker, meninger og erfaringer på ulike måter • bruker språk til å skape relasjoner, delta i lek og som redskap til å løse konflikter • videreutvikler sin begrepsforståelse og bruker et variert ordforråd • leker, improviserer og eksperimenterer med rim, rytme, lyder og ord • møter et mangfold av eventyr, fortellinger, sagn og uttrykksformer • opplever spenning og glede ved høytlesning, fortelling, sang og samtale • utforsker og gjør seg erfaringer med ulike skriftspråksuttrykk, som lekeskrift, tegning og bokstaver, gjennom lese- og skriveaktiviteter. Personalet skal • skape et variert språkmiljø der barna får mulighet til å oppleve glede ved å bruke språk og kommunisere med andre • synliggjøre språklig og kulturelt mangfold, støtte barnas ulike kulturelle uttrykk og identiteter og fremme mangfold i kommunikasjon, språk og andre uttrykksformer • invitere til ulike typer samtaler der barna får anledning til å fortelle, undre seg, reflektere og stille spørsmål • oppmuntre barna til å fabulere og leke med språk, lyd, rim og rytme • støtte barnas lek med og utforsking av skriftspråket • bruke varierte formidlingsformer og tilby et mangfold av bøker, sanger, bilder og uttrykksformer • inkludere alle barna i språkstimulerende aktiviteter. (Rammeplanen s.47-49)
---	---

1 OG 2 ÅRINGEN

Hovedmål 1 Barna lytter, observerer og gir respons i gjensidig samhandling med barn og voksne	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet har blikk-kontakt og gir respons på felles oppmerksomhet • Barnet peker mot noe de er interessert i • Barnet gir respons og er oppmerksom mot andre barn og voksne	• Legge til rette for aktiviteter som skaper samspill mellom barn-barn og barn-voksne (for eksempel titt-tei-leken, teppeleken) • Bruke enhver anledning til å fange opp hva barna viser oppmerksomhet mot (For eksempel "En liten gutt så en fugl utenfor vinduet" der den voksne må sette ord på denne opplevelsen) • Gi barnet nye opplevelser og erfaringer. • Bruke konkrete til å bygge opp forståelsen til ord som blir brukt i samtale, sanger eller eventyr (for eksempel dyr til "Dyrene i Afrika", "Bukkene Bruse" etc)
Hovedmål 2 Barnet videreutvikler sin begrepsforståelse og bruker et variert ordforråd	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet viser en reaksjon på uttrykket nei • Barnet benevner gjenstander/personer med egne ord • Barnet har etter hvert to-ords-ytringer • Barnet får større forståelse for begreper rundt seg • Barnet forstår ca. 50 ord ved 11 måneders alder • Barnet har ordkombinasjoner (bamsen sitter) ved ca. 17 måneders alder • Barnet produserer ca. 50 ord ved 18 måneders alder • Barnet har grammatiske kombinasjoner (mamma sin) ved 18 måneders alder • Barnet har bestemthetsmarkering (gutten, jenta) ved 20 måneders alder • Barnet forstår ca. 250 ord ved 20 måneders alder	• Gi erfaringer med språk og tekst-mønstre som vil ligge til grunn for den fremtidige lese- og skriveutviklingen. • Lese for barna. • Lese med barna • Være språklige modeller og benevne ting i barnets omgivelser. • Sett ord på verden for barna • Tilrettelegge situasjoner/lek som stimulerer til bruk av språket • Bruke bøker om og om igjen slik at barna kan de utenat • Tilføre nye elementer i historier barna kjenner godt • Bruke bøker med gjentakende mønster, la barna få fullføre setningene • La lesesituasjonene være et stillas for et situasjonsuavhengig språk. • Rim, regler og sangleker brukes daglig både i spontane og planlagte aktiviteter. • Ha bøker tilgjengelig.

 2 OG **3** ÅRINGEN

Hovedmål 1 Barna lytter, observerer og gir respons i gjensidig samhandling med barn og voksne	Innhold og aktiviteter
Delmål: - Barnet gir respons og er oppmerksom mot andre barn og voksne - Barnet følger en enkel instruksjon	- Legget til rette for aktiviteter som skaper samspill mellom barn-barn og barn-voksne med fokus på blikk kontakt. - Være tydelig i kommunikasjonen med barnet - Gi en beskjed om gangen
Hovedmål 2 Barnet videreutvikler sin begrepsforståelse og bruker et variert ordforråd	Innhold og aktiviteter
Delmål: - Barnet forstår betydningen av verb - Barnet uttrykker seg forståelig - Barnet kan uttale ord med m, n, p, b, t og d tydelig - Barnet bruker ord fra dagliglivet, verb og pronomen som viser til dem selv - Barnet har 2-3 ords ytringer - Barnet stiller spørsmål ved tonefall/ord. - Barnet bruker nei eller ikke i setninger	- Lese for barna, dialogisk lesing som metode. - Sette ord på det man gjør av dagligdagse aktiviteter - Benevne gjenstander/personer - Bruke språket korrekt og tydelig både i dagligtale og i forhold til bruk av litteratur og musikk
Hovedmål 3 Barnet bruker sitt språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer, til å løse konflikter og å skape positive relasjoner i lek og annet samvær	Innhold og aktiviteter
Delmål: - Barnet viser interesse for å leke sammen med andre og tar kontakt med andre barn - Barnet henvender seg verbalt på eget initiativ og er i dialog om noe i kortere perioder - Barnet holder oppmerksomheten mot noe i en kort stund	- Være forbilder i forhold til lytting, respons, kroppsspråk og talespråk - Være aktivt lyttende, skape tillit og trygghet - Samtaler om opplevelser, tanker og følelser
Hovedmål 4 Barnet lytter til lyder og rytme i språket og blir fortrolige med symboler som tall og bokstaver	Innhold og aktiviteter
Delmål: Barnet deltar med interesse i rim/regler og sanger	- Rim, regler og sangleker brukes daglig både i spontane og planlagte aktiviteter - Lekeskriving - Leke med ord som rimer

	• Leke med lyder, rytme og sang • Skriftspråket synliggjøres på avdelingen (for eksempel navn på garderobeplassen og spiseplassen)
Hovedmål 5 Barnet blir kjent med bøker, sanger, bilder, media m.m.	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet liker å bli lest for • Barnet viser engasjement for bildebøker og tekst • Barnet synger spontant i lek • Barnet gjenkjenner enkle eventyr • Barnet ser i bøker på eget initiativ	• Lese daglig for barna • Lese med barna • Barna opplever skriftlige og muntlige fortellinger, poesi, dikt, rim, regler, sanger og eventyr • Bøker og bilder er tilgjengelig i barns høyde

3 OG 4 ÅRINGEN

Hovedmål 1 Barna lytter, observerer og gir respons i gjensidig samhandling med barn og voksne	Innhold og aktiviteter
Delmål: - Barnet deltar i dialog - Barnet er aktiv deltaker i samling og aktiviteter - Barnet holder på oppmerksomheten i sen selvvalgt aktivitet over tid - Barnet lytter til de andre i leken og tolker lekesignalene	- Legge til rette for samtaler - Skape engasjement og interesse hos barna - Oppmuntre barnet til å fortelle - Aktiviteter i små grupper - Ulikt materiell er lett tilgjengelig for barna - Legge til rette for gode og varierte lekeaktiviteter og lekegrupper
Hovedmål 2 Barnet videreutvikler sin begrepsforståelse og bruker et variert ordforråd	Innhold og aktiviteter
Delmål: - Barnet identifiserer 3-4 navn på farger - Barnet forstår uttrykk som inneholder preposisjoner (sett bilen bak hesten, putt klossene i klossekassa) - Barnet forstår nektende setninger (gi meg den fargen som ikke er gul) - Barnet har k og g lyden inne - Barnet bruker lydene s, f, og v i begynnelsen av ord - Barnet uttaler alle stavelsene i ord - Barnet bruker spørreord og overbegreper (hva, hvem, hvor, dyr, mat osv.) - Barnet produserer setninger på inntil 4 ord i riktig rekkefølge - Barnet bruker preposisjoner riktig - Barnet binder sammen setninger med og men	- Sette ord på fargenavn i hverdagen - Spille spill som omhandler farger - Leke med lyder, musikk, rytme og sang (for eksempel "Tre små kinesere", Fonologiske spill, rytmeinstrumenter, bruke kroppen). - Bruke spørreord i kommunikasjonene med barnet - Bruke spørreord i tilrettelagte lesegrupper - Sortere og bruke overbegrepene - Bruke språket korrekt og tydelig både i dagligtale og i forhold til bruk av litteratur og musikk - Lese for barna
Hovedmål 3 Barnet bruker språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer, til å løse konflikter, å skape positive relasjoner i lek og annet samvær	Innhold og aktiviteter
Delmål: - Barnet lytter til de andre i leken og tolker lekesignaler - Barnet bruker språket relevant i forhold til situasjoner - Barnet uttrykker følelser, ønsker og erfaringer	- Delta i rollelek sammen med barnet - Gi barnet replikker og hjelp med lekespråket - Være bevisst barnas blikk, stemme, toneleie, gester og verbal tale - Legge til rette for gode og varierte lekeaktiviteter og lekegrupper

• Barnet bruker språket til å løse konflikter • Barnet bruker språket til å skape positive relasjoner • Barnet formulerer seg slik at andre forstår • Barnet er i dialog over litt tid • Barnet har ca. 900 ord ved 3-4 års alder	• Bruke litteratur og bilder som utgangspunkt for samtale om følelser (for eksempel "Steg for steg", grønne og røde tanker) • Veilede barn i konfliktløsning
Hovedmål 4 Barnet lytter til lyder og rytme i språket og blir fortrolige med symboler som tall og bokstaver	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet lytter ut og skjelner lyder fra hverandre i begynnelsen av ord • Barnet klapper rytmer i ord • Barnet kan enkle rim og regler	• Rim, regler og sangleker brukes daglig både i spontane og planlagte aktiviteter • Leke med ord som rimer • Leke med lyder, rytme og sang (for eksempel lydene i minimale par som bil-pil, hus-mus må kunne skjernes for at barna også skal kunne leke med rimord) • Bruke rim og regler • Lekeskriving • Bokstaver og tall er synlige på avdelingen (for eksempel navn på garderobe-, spise- og samlingsplassen)
Hovedmål 5 Barnet blir kjent med bøker, sanger, bilder, media m.m.	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet gjengir deler av kjente regler og sanger • Barnet liker å bli lest for • Barnet viser engasjement for bøker og tekst • Barnet synger spontant i lek • Barnet gjenforteller enkle eventyr • Barnet ser i bøker på eget initiativ • Barnet er kjent med digitale verktøy	• Leser daglig for barna • Lese med barna • Bruke regler, sanger og sangleker i hverdagen (for eksempel i samling, stell, garderoben, sandkassa m.m.) • Barna opplever skriftlige og muntlige fortellinger i poesi, dikt, rim, regler, sanger og eventyr • Bøker og bilder er tilgjengelig i barns høyde • Bruke digitale verktøy sammen med barna

ovedmål 1 Barna lytter, observerer og gir respons i gjensidig samhandling med barn og voksne	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet deltar aktivt i dialog. • Barnet behersker turtaking • Barnet er aktiv deltaker i samling og aktiviteter • Barnet holder på oppmerksomheten i selvvalgte og styrte aktiviteter over tid • Barnet lytter til de andre i leken og tolker lekesignalene	• Legge til rette for samtaler • Skape engasjement og interesse hos barna • Oppmuntre barnet til å fortelle • Barna er aktive i planlegging, gjennomføring og vurdering av ulike aktiviteter og prosjekter • Ulikt materiell er lett tilgjengelig for barna (for eksempel spill, brettspill og digitale spill) • Legge til rette for gode og varierte lekeaktiviteter og lekegrupper • Lege til rette for at alle skal kunne komme til ordet.
Hovedmål 2 Barnet videreutvikler sin begrepsforståelse og bruker et variert ordforråd	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet har god begrepsforståelse (overbegreper, gradbøyning av en del adjektiver) • Tilegne seg gode og anvendbare matematiske begreper • Barnet forklarer hva ting er • Barnet vet hva et ord er • Barnet uttaler konsonantsammensetningene riktig i ord • Barnet bruker flertallsform av substantiv og fortidsform av verb • Barnet bruker spørreord som hvordan og hvorfor • Barnet bruker begreper der det forteller om fortid eller fremtid • Barnet bruker fordi-setninger • Barnet har alle lyder på plass (r- og s-lyden kan være normalt forsinket opp til 7-8 års alder)	• Utforske og leke med tall, mønster, former og mengde • Sortere og sammenligne ulike typer, størrelser, former og mål • Benevning av plassering via adjektiver • Systematisk begrepsinnlæring (for eksempel ved hjelp av tankekart og /eller konkrete) • Bruke språket korrekt og tydelig både i dagligtale og i forhold til bruk av matematiske begreper (for eksempel sirkel, kvadrat, rektangel) • Lese daglig for barna

Hovedmål 3 Barnet bruker sitt språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer til å løse konflikter og å skape positive relasjoner i lek og annet samvær	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet forteller en historie med en viss sammenheng • Barnet er aktiv i rollelek • Barnet deltar i samlek over tid • Barnet forstår de sosiale spillereglene • Barnet uttrykker følelser, ønsker og erfaringer	• Oppmuntre barnet til å fortelle • Jobbe med muntlige og skriftlige historier (for eksempel gjøre oppmerksom på innledning, mellompart og avslutning) • Legge til rette for rollelek • Legge til rette for sosialt samspill • Veilede barn i konfliktløsning • Bruke litteratur og bilder som utgangspunkt for samtale om følelser (Steg for steg, Grønne og røde tanker, Redd barna: overgrep og vold)
Hovedmål 4 Barnet får et positivt forhold til tekst og bilde som kilde til estetiske opplevelser og kunnskaper, samtaler, og som inspirasjon til fabulering og nyskaping	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet viser interesse for lekeskriving • Barnet viser interesse for leke-lesing • Barnet kjenner til lese- og skriveretningen • Barns interesser er utgangspunkt for prosjekter • Barnet er aktivt deltakende i tekstskaping	• Skape tekster sammen med barna • Ha samtaler med barna om tekster • Bruke ukeplan og værkalender med barna • Bruke skrivedans • Lese for barna daglig • Gjentakende lesning av samme bok • Barna er aktive i planlegging, gjennomføring og vurdering av ulike aktiviteter og prosjekter • Legge til rette for engasjerende samtaler og fortellersituasjoner • Introdusere og bruke ord via lesing • La barna fantasere å fabulere ut fra bøker eller ting de er interessert i • Skape et miljø hvor det oppleves spenning og glede ved høytlesing/fortelling/teater/rolle-lek
Hovedmål 5 Barnet lytter til lyder og rytme i språket og blir fortrolige med symboler som tall og bokstaver	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet kjenner igjen navnet sitt • Barnet skriver navnet sitt • Barnet rimer • Barnet vet hvorfor ord rimer på hverandre	• La barna skrive navnet sitt selv (for eksempel på matpakken, navneskilt, garderobeplassen) • Ha små og store bokstaver og tall synlig på avdelingen

• Barnet lytter etter lyder og rytme i språket • Barnet lytter ut forlyder i ord • Barnet deler ord i stavelser • Barnet klapper stavelser • Barnet er fortrolig med symboler som tall og bokstaver ("tallsifre") • Barnet har kjennskap til at bokstavene har et navn og en lyd • Barnet bruker og forstår matematiske begreper som angir form, størrelse og antall • Barnet lærer riktig blyantgrep	• Skriftspråket synliggjøres på avdelingen (for eksempel navn på garderobeplassen, spiseplassen, samlingsstundplassen) • Bruke bokstavens lyder fremfor navn • Bruke "Språksprell" og Jørgen Frosts "Språkleker" jevnlig • Leke hviskeleken • Vise og lære barna hvorfor ord rimer på hverandre (fordi de slutter på samme lyder) • Sammenlikne hvordan ord rimer og ikke rimer (for eksempel ikke katt-sal, men katt-matt) • Leke med ord ved å bytte ut lyder (for eksempel bil-pil) • Leke med sammensatte ord (for eksempel syke-bil og bil-syke) • Bevisstgjøre barnet på lyder (når man skriver mandag på tavla, kan man si: Hva begynner mandag på? M...neste a... heter det ma....Nei vi må ha flere lyder) • Utforske og leke med tall og former • Utforske og leke med form og mønster • Sortere og sammenligne ulike typer, størrelser, former og mål • Skrive bokstaver sammen med barna • Oppfordre barn til funksjonelt blyantgrep
Hovedmål 6 Barnet blir kjent med bøker, sanger, bilder, media m.m.	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Barnet gjengir kjente regler og sanger • Barnet liker å bli lest for • Barnet viser engasjement for bøker og tekst • Barnet synger spontant i lek • Barnet gjenforteller eventyr • Barnet ser i bøker på eget initiativ • Barnet lekeleser • Barnet bruker digitale verktøy	• Lese daglig for barna • Lese med barna • Bruke regler, sanger og sangleker i hverdagen (for eksempel i samling, garderoben, sandkassa) • Barna opplever skriftlige og muntlige fortellinger i form av poesi, dikt, rim, regler, sanger og eventyr • Bøker og bilder er tilgjengelig i barns høyde • Barna besøker biblioteket • Barna tar bilder • Barna lager film • Barna lager tekster på pc og skriver ut • Bruke internett aktivt

Mål for de ansatte

Mål	Innhold/tiltak
Ha kompetanse på barns språklige utvikling	Forsinkelser i språk- og taleutvikling i førskolealder er et av de vanligste problemene man kan identifisere hos barnehagebarn. For å forebygge og jobbe med tiltak rettet mot disse problemene, forventes det at man kan dette.
Pedagoger og andre ansatte skal vite hvor det enkelte barnet er i sin utvikling. Den ansatte må ha dette langt fremme i sin bevissthet og vite hva hun/han skal gjøre i her- og nå-situasjoner for å stimulere utviklingen	Bruke observasjonsverktøy som kvalitets-sikrer dette. Legge til rette for livslang læring. Sørge for å gi barnet et godt utgangspunkt for begynneropplæringen i lesing og skriving.
Ha kunnskap om hva som er spesielt viktig for den første lese- og skriveopplæringen, og hva som fremmer språklig bevissthet	
Barnehagelærer må kartlegge barn som strever med språket. Viser det seg at språkproblemene er av en slik art og omfang at barnet trenger ekstra tilrettelegging og hjelp, plikter vi å sette i gang tiltak.	Kartlegge barn som strever med språket og tilrettelegge for ekstra språkstimulering slik at de ikke utvikler lese-, skrive og lærevansker videre i barnehagen og også videre i skolen. Melde opp til PPT, tenke tidlig intervensjon.
Pedagogene har kompetanse på kartleggingsmateriell og observasjon	Eks; • “TRAS” • “Alle Med” • Relasjonskartlegging
Bruke refleksjonsverktøy ang språk og språkmiljø i barnehagen	• Utdanningsdirektoratet • Språk og språkmiljø • “Språkløyper”
Hele personalgruppa må ha kompetanse på språkmiljø og språkstimulering. Personalet må ha kunnskap om aktuell barnelitteratur.	Være oppmerksomme på forskjeller i kjønn og interessen for lesing. Ved å være bevisste på faktorer som spiller inn på språkutvikling kan man være med å utjevne forskjellene før skolestart. • Samarbeid med en bibliotekar • Pedagogisk utviklingsarbeid på feltet
Hele personalgruppa har kompetanse på metoder for språkstimulering, skriftlige og muntlige.	Vet og bruker kunnskapen på hvordan man skal stimulerer til språklig utvikling. Eks: • Tips fra “Tras”-håndboka • Rammeplanen • Språk, lese- og skriveplan • Faglitteratur på emnet • Språglede i barnehagen: Herdis Palsdottir • Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen – Kunnskapsdepartementet • Språk i barnehagen – en veileder- Utdanningsdirektoratet • Fra eldst til yngst: fra kommunikasjon, språk og tekst til læreplan i norsk

	• Språksprell • Språkleker, Jørgen Frost • Snakkepakken
Ansatte må være oppdatert på ny forskning på dette fagfeltet.	• Lesesenteret i Stavanger, Språkløyper • Bruke leseveilederne i kommunen • Bruke planleggingsdager/personalmøter til oppdatering • Samarbeid med Høgskolen
Ha kompetanse på hvordan man skal formidle en bok til barn og hvordan man kan jobbe med en tekst. Kjenne til og bruke metoden veiledet lesing.	• Bruke "Språkløyper" • Ha digitale verktøy som smartboard/lesetv slik at barna skal få sett tekst og bilde samtidig.

Kartleggingsverktøy i barnehagen

Vurdering:

Kunnskap om barnegruppens og enkeltbarns trivsel og allsidige utvikling er viktig for å gi alle barn et tilrettelagt tilbud i tråd med barnehageloven og rammeplanen. Barnets trivsel og allsidige utvikling skal derfor observeres og vurderes fortløpende, med utgangspunkt i barnets individuelle forutsetninger og kunnskap om barns utvikling og behov. Barnets erfaringer og synspunkter skal inngå i vurderingsgrunnlaget.

Dokumentasjon:

Vurderinger om barnegruppens og enkeltbarns trivsel og allsidige utvikling skal dokumenteres når det er nødvendig for å gi barnegruppen og enkeltbarn et tilrettelagt tilbud.

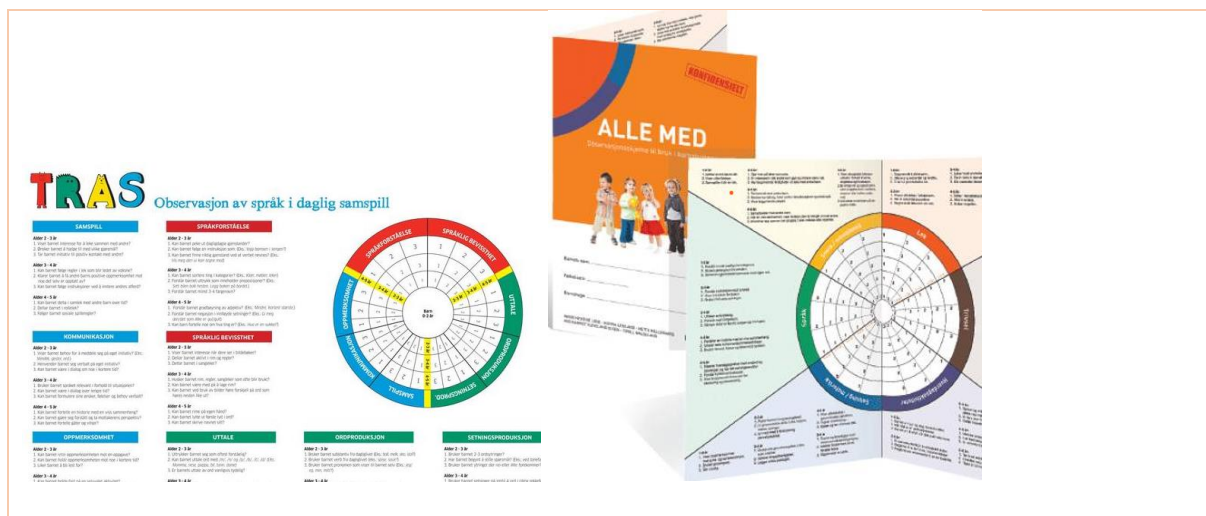
Progresjon:

Vurderinger om barnegruppens og enkeltbarns trivsel og allsidige utvikling skal dokumenteres når det er nødvendig for å gi barnegruppen og enkeltbarn et tilrettelagt tilbud.

(Rammeplan for barnehage)

Eksempler på verktøy som barnehagen kan benytte er observasjoner, løpende protokoll, praksisfortellinger, bilder, relasjons-kartlegging, "Tras", "Alle med" og sosiogram.

Observasjon og kartlegging for tospråklige finnes i form av "Tras" uten aldersinndeling og "Lær meg norsk før skolestart".

Overgang fra barnehage til skole

Kommunen har et overordnet ansvar for at barn får en god overgang fra barnehage til skole og for å legge gode premisser for samarbeidet mellom disse institusjonene. Barnehagen og skolen er begge pedagogiske institusjoner som skal fremme omsorg, dannings og læring. Barnehagen er den første viktige delen av barnets utdanningsløp. Barnehage og skole har ulike mandat, men de skal begge bidra til en god start på livet og livslang læring.

Den grunnleggende kompetansen barnet har ervervet i barnehagen har stor betydning for barnets trivsel og læringsutbytte i skolen. Forskning viser at læring er en selvforsterkende prosess. Derfor er det spesielt viktig å ha fokus på barnets styrker og kunnskap i en overgangssituasjon.

God sammenheng skal ivareta barnets behov for trygghet i overgangsprosessen mellom barnehage og skole og bidra til at opplæringen tilpasses enkeltbarnet allerede fra første skoledag. Dette betyr at skolen bør bruke kjente arbeidsmetoder og aktiviteter fra barnehagen. Dette kan være for eksempel kjente sanger, leker, bøker og læringsaktiviteter. Et nært samarbeid på tvers av barnehage og skole gjennom siste barnehageår er viktig for å skape sammenheng og helhet til beste for barna.

Det er utarbeidet rutiner og planer for overganger i kommunen. Her er link til skjemaet som benyttes ved overgang. Dette beskriver barnets kunnskapsgrunnlag. Foreldrene er delaktig i utfyllingen og bestemmer hvilken informasjon som de ønsker skal videreformidles til skolen.

[Overgangsskjema barnehage- skole](#)

Skolene

De neste kapitlene omhandler skolene spesielt. Figuren under beskriver fremmere og hemmere i læring. Deretter beskrives tiltak som brukes i Østre Toten kommune for å fremme læring. Det første som presenteres er forutsetninger for en god skolestart, deretter hvordan lek må benyttes i arbeidet i skolen. Tredje del omhandler begrepslæring. Forberedende lese-/skriveaktiviteter som benyttes i kommunen beskrives som eget punkt. Ulike metoder som skal benyttes i henholdsvis bokstavinnlæringen og i lese- og skriveopplæringen i kommunen er også beskrevet spesifikt.

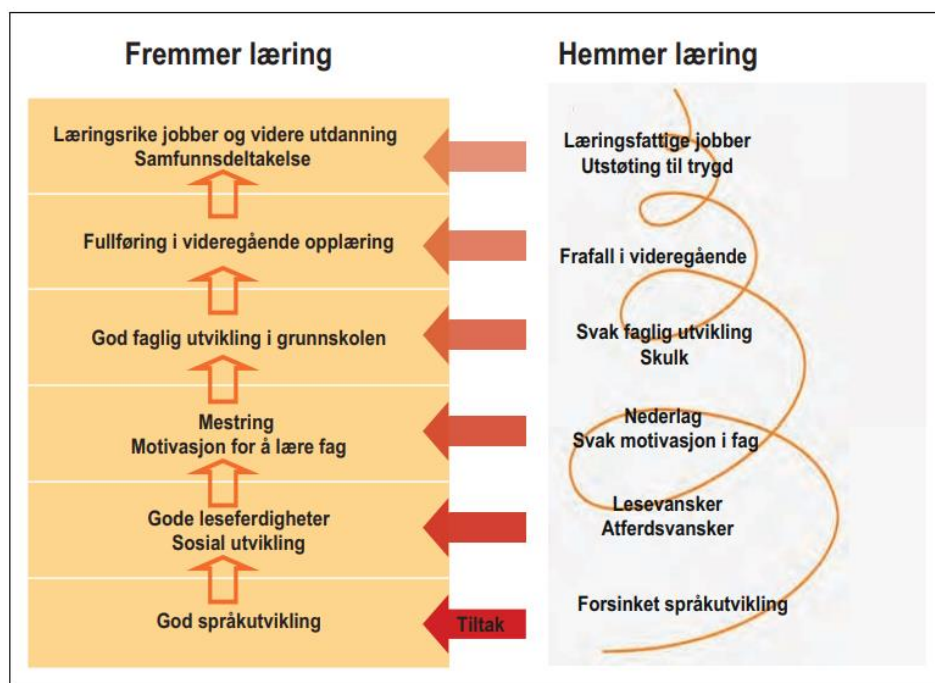
Siste del er mål og tiltak for språk- og lese/skriveopplæringen på 1.trinn slik dette er formet i dagens lese- og skriveplan for kommunen.

St.meld. nr 16 (06-07): Sammenhengen mellom fremmere og hemmere i læring.

10

St.meld. nr. 16
... og ingen sto igjen

2006–2007

Figur 1.2 Faktorer som fremmer og hemmer læring

Tilrettelegging for skolestarterne

Trygghet, relasjoner og trivsel er viktig for en god skolestart. For å få til dette bør skolen, SFO og barnehagene kjenne til hverandres arbeidsmetoder. Ved skolestart skal lærerne være bevisste på at elevene skal møte kjente læringsaktiviteter fra barnehagen og bli trygge på skolens område.

Skolene bør tilrettelegge for å ha et fast førsteklasserom fordi rommets utforming bør være tilpasset barnets alder og behov. Det er hensiktsmessig at klasserommene er store nok for å kunne deles opp i ulike læringsområder. Det kan være nyttig å ha en fast arena i klasserommet til samlingsaktiviteter. Det bør også være plass til leker, rekvisitter til rollelek, konkrete, spill osv. i barns rekkevidde. Dette vil innby til lekpregede aktiviteter. Elevene i begynneropplæringen kan ha nytte av å bruke gruppebord eller langbord heller enn

individuelle pulten. I tillegg bør førsteklasse rommet være i nærhet til SFO med tanke på arealutnytting og tilgang til utstyr.

Lek i skolen

Ifølge Lærerplanen 2020 skal «...læreren legge til rette for elevmedvirkning og stimulere til lærelyst ved å la elevene være i bevegelse, leke, undre seg og bruke sansene sine. Videre skal læreren legge til rette for at elevene utvikler muntlig og skriftlig språk ved å få prøve seg fram og være kreative.» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Videre sier Lærerplanen 2020 også at «For de yngste barna i skolen er lek nødvendig for trivsel og utvikling, men også i opplæringen som helhet gir lek muligheter til kreativ og meningsfylt læring.»

Frilek er den hverdagslige, spontane leken som kjennetegnes av barns egne påfunn og glede i utfoldelse. Denne oppstår iblant annet i friminutt, på uteskole og i leketimer og er viktig for å kunne utvikle både språk og sosiale ferdigheter. Samtidig bidrar frilek i utviklingen av viktige ferdigheter for å tilnærme seg faglig kunnskap. Dette betyr at frileken skal ha plass i begynneropplæringen og at skolene skal gi rom for denne.

Læring gjennom lek gjenkjennes som lærerstyrt lek. Voksne legger rammen for leken og skal være deltakende. Leken har en planlagt hensikt og leken er brukt som et virkemiddel for at elevene skal tilegne seg faglig og sosial kunnskap på en motiverende måte. Eksempler på læring gjennom lek er butikklek, sykehuslek, restaurantlek, flyplasslek, bondegårdslek osv.

«Det haster med å ta i bruk mer lek i skolen, ikke først og fremst for å skape bedre overgang mellom barnehage og skole, men fordi lek gir bedre læring. Det gjelder både den frie leken i skolegården og den fagspesifikke leken i klasserommet.» - Bentsen & Håland, 2021.

I de første skoleårene er leken den viktigste arenaen for utvikling og læring både av sosiale ferdigheter og språkferdigheter. Småskolen oppfordres derfor til å tilpasse for gode rammebetingelser for lek både ute og inne. Dette bør gjøres ved at lek timeplanfestes, noe som gjør at voksne kan observere og støtte ut fra det enkelte barns behov. Både den frie og den lærerstyrte leken skal ha stor plass i begynneropplæringen bl.a. fordi disse ivaretar sentrale begreper i fagfornyelsen ut fra barnets egne erfaringer og premisser. Dette gjelder f.eks. begrepene nysgjerrighet, undring, refleksjon, kritisk tenkning og demokrati.

Lærerplanen 2020 sier at elevene skal få utfordringer som fremmer danning og lærelyst. Dette skapes gjennom lek og lekpregede aktiviteter da lek er barns naturlige arena og deres kjente verktøy for samhandling. Ved å bruke elevenes kjente læringsaktiviteter vil det også skape større følelse av mestring for elevene. Dette igjen fremmer mer motivasjon og lærelyst. Skolen kan dra stor nytte av å bruke leken som kjent metode som skaper mestring. Forskning viser også at opplevelsene elevene får gjennom lek er en bro til læring. Dette er i tråd med Læreplanen da den sier at skolen skal bruke varierte læringsarenaer og gi praktiske og livsnære erfaringer som fremmer motivasjon.

Barn lærer språk gjennom lek, dialog og samhandling med andre og når læringen oppleves som lystbetont, meningsfull, trygg og passe utfordrende for dem. Det er viktig for barn å kjenne glede ved å kommunisere og være i dialog med andre. Barns opplevelse av språklig mestring er uvurderlig for barn med tanke på språklig utvikling og vekst.

Barnehage og skole har som nevnt tidligere ulike mandat vedrørende forventningene og krav til barns språklæring og kunnskapstilnærning. Skolens arbeid med språk skal på sikt også knyttes til den

formelle lese- og skriveopplæring. Gode lese- og skriveferdigheter skal igjen sikre at alle elevene tilegner seg den kunnskapen som forventes oppover i de ulike klassetrinnene.

Vi vet at det er en sterk sammenheng mellom barns språklige erfaringer og læring. Språket er redskap for tanken (Vygotski, 1986). Det er sammenheng mellom et rikt vokabular og leseforståelse. Den som forstår, leser mer og utvikler dermed et enda rikere språk. Å inkluderes som deltaker i et språkaktivt læringsfellesskap, som for eksempel i lek, vil kunne hjelpe flere elever inn i gode språklæringssirkler.

Begrepslæring

Begrepsinnlæring foregår gjennom hele menneskets livsløp og i alle situasjoner vi utsettes for. Dette er skissert i «Språktreet» og i teoridelen foran. For de fleste- og i de fleste tilfeller er innlæring av begreper noe som skjer naturlig, f.eks. i leksituasjoner som beskrevet foran. Et godt begrepsapparat er essensielt for både å forstå- og for å kunne gjøre seg forstått i en stadig mere språklig basert hverdag.

En viktig del av pedagogenes rolle er å være bevisste på at alle får ta del i begrepsopplæringen, både fordi vi skal lære spesifikke og spesielle begreper som del av en faglig skoleing, men også fordi god- og felles forståelse av begreper både gjør hverdagen enklere for oss og kan gi oss verdifulle felles opplevelser med andre mennesker.

Noen barn strever med begrepstilegnelse. I tillegg har barn forskjellig utgangspunkt for å forstå det mere akademiske språket i skolen. For å møte flest mulig av barna anbefales det at lærere er grundige i begrepsopplæringsarbeidet.

Det finnes mange metoder for mere systematisk og strukturert begrepslæring. To av disse er «Begrepslæring» (ordlistemetoden) utarbeidet av Statped og «Grunnleggende begreper» av Magne Nyborg.

Forberedende lese-/skriveopplæring

“Totenmodellen” og “Språklig”

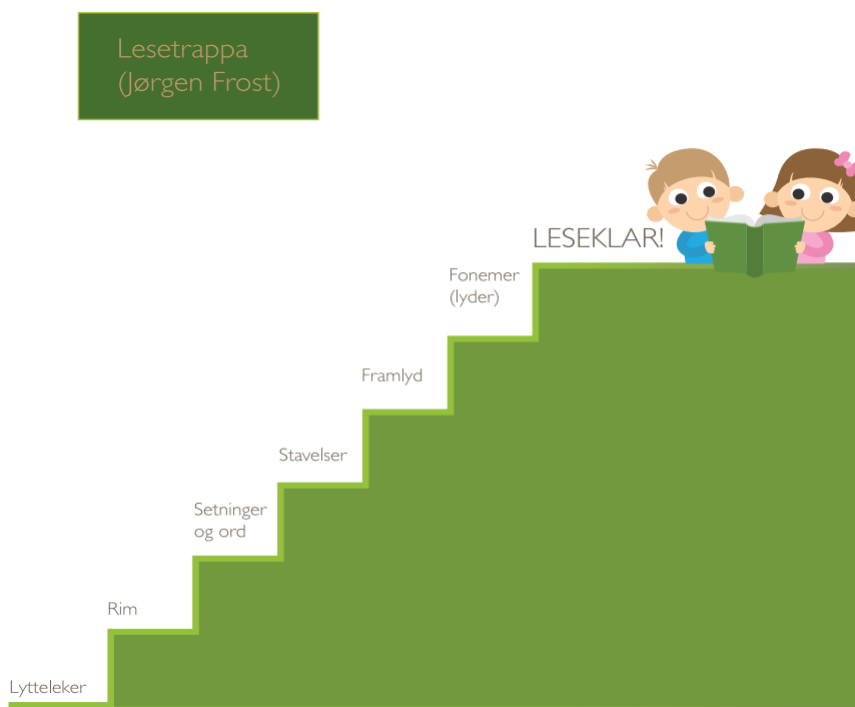
Forberedende lese-/skriveopplæring er arbeidet som gjøres for å gi barna de nødvendige forutsetningene for å bli “lese- og skriveklare”. Kort oppsummert er disse ferdighetene å kunne rime, å kunne lytte ut språklyder, å kunne sette sammen ord til setninger, å kunne klappe stavelser, å ha kunnskap om likelydende ord samt å kunne sette sammen- og dele opp sammensatte ord.

Skolene i Østre Toten skal benytte “Totenmodellen” i denne opplæringa. Denne finnes som eget dokument der både teorigrunnlag og det praktiske opplegget er godt beskrevet. Opplegget som

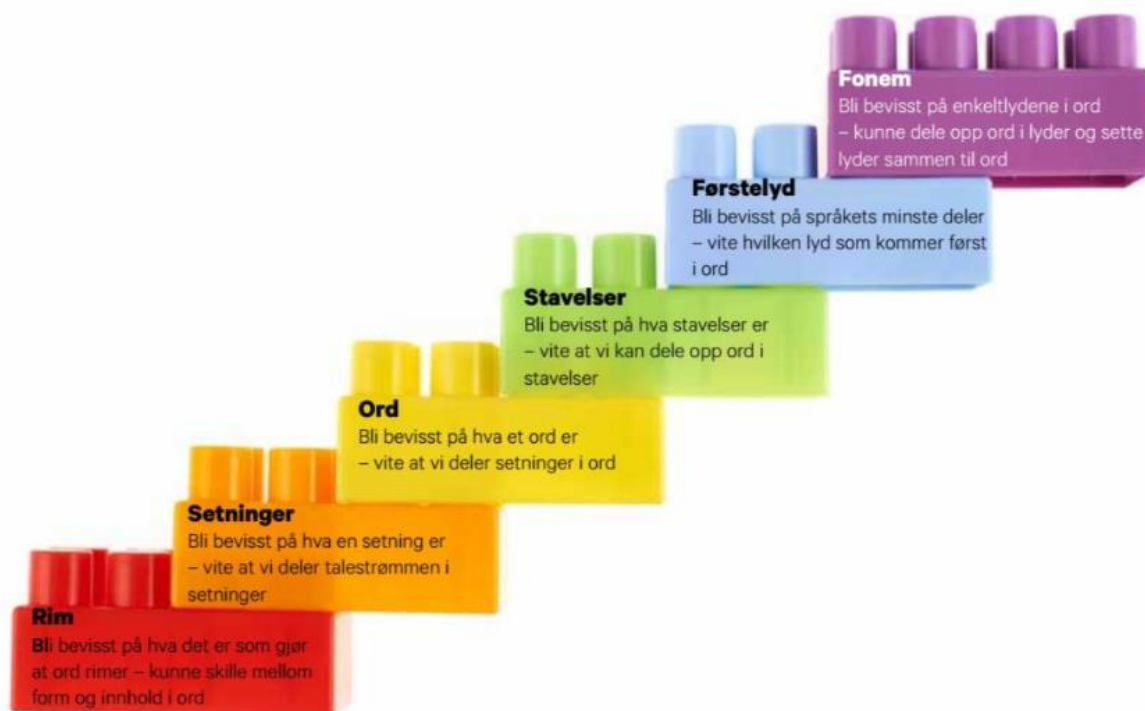
skolene følger er tuftet på arbeidet som allerede er gjort i barnehagen, dvs barnehagens arbeid med "Språksprell". "Totenmodellen" finnes som dokument i Compilo.

Noen skoler har erstattet "Totenmodellen" med opplegget "Språklig". Dersom "Språklig" benyttes, må lærerne sikre at de arbeider med de samme ferdighetene som "Totenmodellen" beskriver. Kartlegging av den enkelte eleven skal i begge tilfellene vise når eleven oppnår de ønskede ferdighetene.

Modellene under viser henholdsvis Jørgen Frost sin "Lesetrapp" og "Språklig" sin modell for trinnene i den "språklige bevissthetstrappa". Arbeidet med fonologisk bevissthet kan kombineres med skrift/bokstaver dersom elevene er klare for dette.

«Totenmodellen»

Hentet fra Språklig

BOOKSTAVINNLÆRING

De fleste barn har erfaring med bokstaver før de starter i skolen. De har sett bokstaver i “ferdige” skriftlige kilder av ulike slag samt antakelig både skrevet “lekeskrift” og benyttet “ordentlige” grafemer når de for eksempel har skrevet navnet sitt selv. Med bokstavinnlæringa i skolen settes dette i system ved at elevene lærer å skrive grafemer og kobler dette til grafemets lyd og navn. Dette benevnes gjerne som den formelle bokstavinnlæringa.

Den formelle bokstavinnlæringen starter gjerne når en vurderer at elevene er «leseklare», jfr Frost sin «Lesetrapp» og «Totenmodellen».

Bruk høsten på å arbeide systematisk med Totenmodellen/Språklig, muntlig ferdigheter og bokstavenes lyd. Begynn den formelle bokstavinnlæringen når elevene er klare for det.

Det finnes ulike metoder for bokstavintroduksjon. Tidligere leseplan for Østre Toten kommune anbefalte introduksjon av ett grafem pr uke og i rekkefølge som tillot at en raskt kunne “bygge” enkle ord. Denne metoden sikrer at de fleste elevene i størst mulig grad får inngående kjennskap til ett og ett grafem og at dette jobbes grundig med over en relativt lang periode. Elevene lærer grafemets lyd og hvordan denne lages motorisk i munnen. De lærer også grafemets utseende og hvordan denne kan formes i ulike materialer og skrives på papir. De får også kjennskap til grafemnavnet uten at dette har stort fokus.

De siste årene har noen av førstetrinns-lærerne i Østre Toten kommune praktisert «raske bokstaver» som bokstavinnlæringsmetode. Elevene blir introdusert for to eller flere bokstaver i uka, og både store og små grafemer presenteres.

Et viktig prinsipp bak “rask” bokstavinnlæring er at elevene får raskere kjennskap til flere grafemer og dermed mulighet for gjenkjenning og “lesing” av disse i ferdigprodusert tekst de møter. Dette kan være barnebøker, nivådelte småbøker eller aviser for barn. Elevene kan også raskere bruke

grafemene de kjenner til i egenproduserte skriftlige produkter. Til sammen gir dette elevene muligheter til tidligere å delta i meningsfulle lese- og skriveaktiviteter.

Ifølge Lesesenteret kan rask bokstavprogresjon være en fordel for alle elever, både for de som lærer bokstavene raskt og for de som trenger flere repetisjoner. Elever som trenger mange repetisjoner vil få dette på flere ulike måter i løpet av første trinn.

Lesesenteret ser rask bokstavprogresjon som en god mulighet til å gi tilpasset opplæring, til å tidlig oppdage hvem som strever, til å gi mange repetisjoner og til tidlig å sette inn tiltak for elever som strever. Ifølge Lesesenteret leser elever i klasser med rask bokstavinnlæring bedre i slutten av første trinn enn elevene i klasser der en praktiserer langsommere bokstavinnlæring.

Lesesenteret anbefaler lærere å benytte "Bokstavprøven" fra Lesesenteret flere ganger i løpet av den første bokstavinnlæringen.

(Lesesenteret.no)

[Fagfilm: Bokstaver! | Språkløyper \(uis.no\)](#)

Leseopplæringen

Parallelt med bokstavinnlæringen vil elevene presenteres for at grafemene kan settes sammen og danne (meningsbærende) enheter. Dette kalles "syntetisk lesing"; en går fra enkeltelementer (bokstaver og lyder) til helhet (ord og setning).

Med "analytisk lesing" jobber en "motsatt" av dette: En tar utgangspunkt i helhet (setning eller ord) og bryter dette ned/analyserer disse til enkeltelementer (bokstaver og lyder).

Begge disse metodene kan/bør benyttes i leseopplæringa.

Differensierte leselekser anbefales allerede i begynneropplæringen. Her kan en ta hensyn til hva slags metode som passer best for den enkelte eleven.

"Veiledet lesing" skal brukes som metode i leseopplæringa i Østre Toten kommune. Å lese med veiledning fra en voksen er positivt for utviklingen av både avkoding, leseflyt og forståelse. Læreren jobber tett på elevene og kan tilpasse til- og veilede den enkelte eleven. Metoden brukes ofte som en del av stasjonsundervisning.

Rammen for veiledet lesing kan settes opp slik:

- Tekstene som benyttes må være tilpasset elevens ferdighetsnivå.
- Elevene må få den støtten de trenger for å lese tekstene.
- Elevenes lesing må observeres og følges over tid slik at elevene kan bli ledet mot deres nærmeste utviklingssone.
- Strategilæring går inn som en naturlig del av elevenes arbeid før- under og etter lesing.

Veiledet lesing handler om å lese, tenke og snakke om tekst og lesing på en målbevisst måte. Utbyttet av lesingen øker dersom elevene får anledning til å snakke med den voksne om både innhold og form i teksten. Læreren innbyr til at elevene deltar i "metaspråklige" samtaler i leseøkten.

"Repetert lesing" skal brukes som metode i leseinnlæringa i Østre Toten kommune.

Repetert lesing vil si at samme tekst leses flere ganger. Teksten må være tilpasset til barnets nivå. I denne sammenhengen betyr det at barnet bør avkode 90 % av ordene riktig.

Teksten leses enten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og hastighet/flyt er oppnådd. Barna motiveres ved at de setter seg mål og fører statistikk på hvor mye raskere og nøyaktigere de blir. Repetert lesing regnes som den beste metode for å fremme effektiv avkodning og leseflyt (Klinkenberg 2005).

Skriveopplæring

I skolene i Østre Toten skal elevene møte skriveaktiviteter hver dag. Elevene skal skrive på sine egne premisser i begynneropplæringen. Dette kan være ren "lekeskrift" eller at eleven bruker de grafemene de kan sammen med lekeskrift. I takt med bokstavinnlæringen vil eleven bruke flere og flere virkelige grafemer. Elevene vil lytte seg fram til lydene i ordene de ønsker å skrive og skrive dem på sitt vis.

En slik eksperimenterende skriving er et uttrykk for at eleven er på full fart inn i en analyse av skriftspråket. Denne tekstproduksjonen skal ikke rettes på.

Skriftproduksjon som beskrevet ovenfor er en metode i skriveopplæring. Denne metoden er basert på at elevene selv velger hva de vil skrive om. De velger selv tematikk og skriver ut fra egne interesser, verdier og ordforråd. Pedagogens oppgave blir å veilede og støtte ut fra elevens forutsetninger. Elevene vil erfare at skrift kan brukes til å formidle noe meningsfullt. Barn blir motiverte av at deres tekster gir mening både for dem selv og andre. Derfor bør skriveopplæringen være mer preget av personlige tekster, for eksempel ønskelister, logger og lister knyttet til rollelek, fremfor repeterte bokstaver eller ferdigproduserte setninger.

En annen metode er "veiledet skriving". Veiledet skriving beskrives av NTNU, Skrivesenteret, som en metode for innlæring av skriving der lærerne er tett på og veileder mens elevene skriver. Underveis i skriveprosessen må elevene selv medvirke, utforske og delta aktivt. Introduksjonsfasen i metoden har som formål å bidra til at elevene har noe å skrive om. I samtalefasen snakker lærer og elev sammen om formålet med teksten. I skrive- og veiledningsfasen får elevene veiledning fra lærer mens de skriver. I siste fase deles tekstene med "publikum".

En tredje metode i skriveopplæringen er "samskriving". Slik tekstsampling foregår ved at pedagogen skriver ned elevenes forslag til tekst. Slik skriving og tekstene som produsert kan være et godt utgangspunkt for utforskning av lyder, spennende ord og setninger. Disse tekstene kan også brukes som leselekser.

Arbeid med samskriving kan gjøres etter følgende modell:

- Felles opplevelse til inspirasjon
- Samtale med hele gruppa om opplevelsen
- Tankekart eller idéstorm
- Elevene tegner fra opplevelsen (evt. forsker og tegner)
- Presentasjon av tekst og elevarbeider

Alle metodene nevnt her for å "skrive seg til lesing" vil være gode med tanke på å tilpasse opplæringa til den enkelte eleven.

MÅL OG TILTAK PÅ 1. TRINN

Hovedmål 1: Språkforståelse	Innhold og aktiviteter
• Kunne finne ord som rimer, og kunne rime på egen hånd. • Kunne klappe rytmen i rim og regler. • Kunne klappe stavelser i ord. • Kunne dele opp ord i stavelser. • Forstå hva en setning, et ord, en stavelse og en lyd er. • Kunne leseretningen. • Kunne navnet og lyden på bokstavene. • Kunne trekke sammen lyder til ord. • Ha kunnskap om grunnstammen av ord (morfemer). • Kunne gjenkjenne og produsere sammensatte ord. • Kunne telle ord i en setning og lyder i ord. • Kunne uttale ord langsomt med kontrollert artikulasjon. • Kunne forstå at ord i talespråket lydmessig skal stemme med bokstaver i skriftspråket. • Kunne finne første, siste og midterste lyd i ord. • Kunne lytte ut lydene i min. to- til tre-lydsord. • Automatisere de små og store bokstavene. • Kunne forskjell på vokaler og konsonanter. • Lære grunnleggende begreper. • Utvikle ordforrådet. • Organisere ord i kategorier. • Gjenkjenne høyfrekvente ord som: jeg, meg, deg, er, og, det.	• Bruke Totenmodellen/Språklig fast. • Timeplanfestet leketime. • Bruke stasjonsarbeid der det leses, skrives, snakkes og lekes med ord, veiledet lesing for alle og I-pad/PC. • La elevene møte bokstaver og skrift i klasserommet; navnelapper, plakater, skilt, beskjedstavle osv. • Bruke bokstavhuset. • Daglig høytlesing og samtaler om innholdet - bevisstgjøre stemmebruk og intonasjon i litteratur. • Mye skriving med lekeskriving og gradvis med bokstaver. • Daglig lesing og samtaler om innholdet; høytlesing i klassen/gruppen, stillelesing, korlesing ut fra nivå og repetert lesing. • Daglige leselekser hjemme; tilpassede lesetekster med fokus på repetert lesing etter hvert som de knekker lesekode, gjerne lesekort med underskrift fra hjemmet om at leseleksen følges opp. • Leseleksene skal ha et oppdrag. • Begrepsstimulering daglig. • Arbeid med ukas ord etter hvert. • Gruppere ord i ordfamilier (f.eks. o for å: og, for, som, oss). • Tettere oppfølging av de elevene som strever med Tidlig innsats for å øke deres språklige bevissthet/fonem bevissthet. • Utnytte naturlige situasjoner til språk- og erfaringsbasert begrepsstimulering daglig. • Bruke pekefinger ved lesing. • Elevene skal møte et rikt utvalg av både fagtekster og skjønnlitterære tekster fra starten av. • Umiddelbare tiltak for elever som ikke mestrer bokstavinnlæringen etter klassens progresjon. Disse må få undervisning en-til-en evt. liten gruppe. Nært samarbeid med hjemmet med eget tilpasset opplegg.
Hovedmål 2: Utvikle muntlige ferdigheter som grunnlag for leseforståelse og lesestrategier	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Kunne "lese" illustrasjoner (forutsi noe av handlingen ved å lese illustrasjoner) • Kunne gjenfortelle en tekst	• Dialogbasert undervisning med vekt på språklige ferdigheter • Modellere læring i alle læringsprosesser • Veiledet lesing ved høytlesing

• Kunne bruke et situasjons uavhengig språk • Kunne muntlig tekstsaking som grunnlag for det skriftlige (med og uten bildestøtte) • Kunne fantasere videre i en opplest tekst • Kunne lese og tolke enkle diagram • Lære om tekststrukturelle virkemidler (illustrasjoner, titler, overskrifter og enkle diagrammer) • Lære om språklige virkemidler	• Aktivere førkunnskaper • Trene muntlig fremstilling med et situasjonsuavhengig språk • Muntlig gjenfortelling og felles tankekart • Utnytte naturlige situasjoner til språk og erfaringsstimulering daglig • Bruke pekefinger ved lesing • Repetert lesing for å oppøve automatisert avkoding og flyt • Daglig leselekser hjemme; tilpassede leselekser med fokus på repetert lesing etter hvert som de knekker lesekode • Gjennomføre ulike leseprosjekter (lesesiesta, bokorm, leseuker, lese-lyst) • Trene muntlig fremstilling av kjente temaer i et situasjonsuavhengig språk
Hovedmål 3: utforske og utvikle skriftspråket	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Kunne riktig skriveretning • Kunne skrive navnet sitt • Skrive seg til lesing (med blyant og digitalt) • Fra lekeskriving til å skrive ord, setninger og små fortellinger • Kunne forme små og store bokstaver	• Barneskrive til bilder • Barneskrive • Arbeid med blyantgrep og skriveretning i tillegg til skriving på tastatur • Elevene får bruke kroppen, naturen, formingsaktiviteter i tillegg til blyant når de skal lære å forme bokstavene • Bruke border for å øve skriveretningen og finmotorikk • Bokstavprogram; lære bokstavens form med fokus på de småbokstavene (minuskulene) • Sporing • Skrive tekster felles • Skrive egne ord og tekster • Ulike rolleleker med skriving • Veiledet skriving • Lærer modellerer skriveprosessen for elevene ut fra fellesopplevelser samt i skriving av enkle fagtekster
Hovedmål 4: Utvikle læringsstrategier	Innhold og aktiviteter
Delmål: Innføre strategier; kunne aktivere førkunnskap, bruke tankekart, kunne bruke enkle begrepskart (over- og underbegreper)	• Læringsstrategiene skal brukes i leseprosessen og som utgangspunkt for skriving • Lærer modellerer innføringen av nye strategier • Fokus på når, hvordan og hvorfor strategiene skal brukes • Høytlesing/veiledet lesing der lærer modellerer strategier før, under og etter lesing • Læresamtale (forkunnskaper før lesing, høyttenking under lesing, felles idè-myldring) • Trening i å gjenfortelle tekster

Hovedmål 5: Digitale ferdigheter	Innhold og aktiviteter
Delmål: • Utvikle grunnleggende digitale ferdigheter. • Bruke enkel tekst- og bildeformatering og kjenne til noen digitale begreper. • Lage enkle digitale produkter. • Arbeide og eksperimentere med tekst, illustrasjoner, bilder og lyd.	• Følge mål i digitalplan. • O365: Teams, word, One Drive. • Creaza • Skolen (Cappelen Damm) • Salaby

Ressursbank

Kompetanseheving:

Udir, [anvende Språkløyper i utviklingsarbeid og i møtetid som kompetanseheving av personalet i språk-, lesing og skriving Språkløyper \(uis.no\)](#)

(Ressurser: [Språk i barnehagen – mye mer enn bare prat](#))

Viser til plan for digital kompetanse – Østre Toten kommune.

Kilder

Brante, Eva W. og Anmarkrud, Øistein: Gode digitale lesestrategier. Cappelen Damm akademisk. 2021

Frost, Jørgen: Prinsipper for god leseopplæring. Innføring i den første lese- og skriveopplæringen. 2003

Fuglstad, Unni (med flere): God leseplanlegging. Cappelen Damm akademisk. 2017

Høigård, Anne: Barns språkutvikling muntlig og skriftlig. Universitetsforlaget. 4. utgave 2019

Hjetland, Hanne N.:

<https://utdanningsforskning.no/artikler/2018/god-sprakforstaelse-gjor-barnehagebarnet-bedre-rustet-for-skolen/>

[Håndskrift og digitale læremidler | Gyldendal](#)

Klinkenberg, Jan Erik: Å bedre barns leseflyt - 27 varianter av repetert lesing. Aschehoug. 2005

Kvithyld, Trygve (med flere): Gode skrivestrategier - på mellomtrinnet og ungdomstrinnet. Cappelen Damm akademisk. 2014

Lundberg, Ingvar: God skriveutvikling. Kartlegging og undervisning. Cappelen akademisk forlag. 2009

Lillemyr, O.F: Lek som fenomen – og motivasjon for læring. I I Becher, A., Bjørnstad, E., & Hogsnes, H. (red.) *Lek i begynneropplæringen: Lekende tilnærminger til skole og SFO*, (s. 57-70).

Universitetsforlaget. 2019

[Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring - NAFO \(oslomet.no\)](#)

VEDLEGG 1

Bibliotekets tilbud til grunnskolen:

